

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת מסעי תשע"ו

חומר שמירת הנפש - של עצמו ושל אחרים

המקרה שמוגדר בתורה כרצח בשגגה שהתורה חייבה עליו גלות? - אומרת התורה דוגמא: "וְאִשֶּׁר יָבֵא אֶת רֵעֵהוּ בַיַּעַר לְחַטֵּב עֵצִים, וְנִדְחָה יָדוֹ בַּגֶּרֶן לְכַרֵּת הָעֵץ, וְנִשְׁלַח הַבַּרְזֶל מִן הָעֵץ וּמָצָא אֶת רֵעֵהוּ וְנָמַת - הוּא יָנוּס אֶל אַחַת הָעָרִים הָאֵלֶּה וְחָי" (דברים יט, ה). בגמרא מובאת מחלוקת תנאים, האם הפונה היא שהגרזן עצמו עף מקתו והרג את הנרצח, או שהכונה היא שחתיכה מן העץ המתבקע עפה ופגעה בנרצח (מכות ז, ב). עכ"פ, הרוצח בשגגה באופן זה - "הוא ינוס אל אחת הערים האלה וְחָי".

ומה הדין במלאכת שבת שנעשתה באופן כזה? אדם עסק בחטיבת עצים בגרון, והברזל או חתיכה מן העץ המתבקע עפו מרשות היחיד לרשות הרבים. האם יתחייב חטאת על כך? ודאי שלא! שכן בשבת, רק שוגג חייב חטאת (כגון ששכח ששבת היום, או שכח שמלאכה זו אסורה בשבת), וזה אינו שוגג אלא מתעסק, כי פלל לא חשב לעשות מלאכת הוצאה. לעומת זאת, ברציחה - חייבה התורה גלות על מעשה כזה, למרות שלא היתה לרוצח שום כוונה לפגוע באדם או בנפש חיה כלשהי!

דוגמא נוספת: אדם רוצה לזרוק חפץ בשבת ממקום למקום, באופן שיש ספק שמא ע"י כך תעשה מלאכה; כגון, שהחפץ יפגע בתפוח, והתפוח יפול מן העץ (מלאכת קוצר). הוא מצדו אינו מתכוון להפיל את התפוח, רק לזרוק את החפץ, אבל הוא יודע שע"י זריקתו אפשר שיפול התפוח. האם מותר לו לזרוק את החפץ באופן כזה, או לא? - ההלכה היא שמותר, שכן "דבר שאינו מתכוין - מותר" (רמב"ם הלכ' שבת פ"א ה"ה). ומה יהיה הדין לגבי רציחה באופן כזה? האם גם כאן יהיה מותר לאדם לזרוק חפץ ממקום למקום, כאשר יודע לו שיש סכוי שהחפץ יפגע בחברו ויהרגהו, והוא אינו מתכוין לכך? ודאי שלא! הרי זה קרוב להיות רוצח במזיד, ר"ל! אפילו עיר מקלט לא תגן על רוצח כזה! הרי לנו שוב, שהאחריות הנדרשת מן האדם כלפי איסור רציחה, גבוהה הרבה יותר מן האחריות הנדרשת ממנו כלפי חילול שבת.

מה הסיבה לכך? מדוע ברציחה מטילה התורה אחריות רבה יותר על האדם לדאוג לכך שלא יגרום לתוצאה בלתי רצויה, מאשר באיסור שבת? כמדומני שהחילוק הוא פשוט: באיסור מלאכה בשבת, לא אכפת לקב"ה מתוצאת המעשה. לא אכפת לו אם תפוח יתלש היום מן העץ. אכפת לו רק שהדבר לא יעשה ע"י יהודי⁵. ולכן, אם התפוח יתלש בשבת ע"י גוי, או אפילו ע"י יהודי באופן שאין ליחס כ"כ את הפעולה אליו - כגון ע"י "מתעסק" או ע"י "אינו מתכוין", כנ"ל - לא אכפת לקב"ה מזה, ואין צריך כפרה על זה. אבל לגבי רציחה אין זה כך. ברציחה אכפת לקב"ה גם מן התוצאה, לא רק מהמעשה. נפשו של ישראל חביבה לקב"ה, והקב"ה לא רוצה שיהודי ימות, בין אם יהרג ע"י יהודי ח"ו, ובין אם יהרג ע"י גוי, או אפילו שלא בידי אדם כלל. [כגון,

גלות - העונש החמור ביותר בתורה על עבירה שנעשתה בשגגה

הקב"ה מצוה את משה רבינו: "דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם, פִּי אֲתֵם עֹבְרִים אֶת הַיְרֵדָה... וְהִקְרִיתֶם לְכֶם עָרִים, עָרֵי מִקְלָט תִּהְיֶינָה לְכֶם, וְנָס שָׂמָּה רֹצֵחַ מִפֶּה נֶפֶשׁ בְּשִׁגְגָה" (במדבר לה, י-יא). למה צריך הרוצח בשגגה לנוס אל עיר המקלט? - בפשטות, כדי להגן על עצמו מפני גואל הדם, כפי שמפורש בפסוק: "וְהָיוּ לְכֶם הָעָרִים לְמִקְלָט מִגָּאֵל" (שם, יב). ואולם, בחז"ל ובראשונים מבואר, ששיבת הרוצח בעיר המקלט לא באה רק כדי להגן עליו מגואל הדם, אלא גם בתורת עונש וכפרה על מעשה הרציחה שעשה¹ (עי' גמ' מכות ב, ב; רש"י כתובות לו, ב ד"ה מיתות; תוס' וריטב"א מכות יא, ב ד"ה מידי גלות; רמב"ם הל' רוצח ושמירת הנפש פ"ו ה"ד, ופ"ז ה"ג; חינוך מצוה ת"י). אמנם בגמרא מבואר שלא הישיבה בעיר המקלט היא שמכפרת לרוצח, אלא מיתת הכהן הגדול היא שמכפרת לו (מכות יא, ב), אך כבר ביארו הראשונים, שאין הכוונה שהגלות לא באה לכפרה כלל, אלא הגלות היא שמכפרת לרוצח על מעשה הרציחה, ומיתת הכהן הגדול היא שמכפרת לו על חובת הגלות, ועל מה שהופקר דמו כלפי גואל הדם (תוס' וריטב"א שם)^{2,3}.

והנה, כפרה זו שחייבה התורה את הרוצח, היא הכפרה הקשה ביותר שמצאנו בתורה על עבירה הנעשית בשוגג. אדם שחילל שבת בשוגג, או אפילו עבד עבודה זרה בשוגג, מביא קרבן חטאת, והעון מתכפר לו. הקרבן עולה קצת כסף, אבל בכל זאת, המחיר אינו נורא כל כך. לעומת זאת, "צער הגלות שקול כמעט כצער מיתה"⁴, שנפרד האדם מאוהביו ומארץ מולדתו, ושוכן כל ימיו עם זרים" (חינוך מצוה ת"י). הרוצח יושב בעיר המקלט כשהוא מנותק ממשפחתו מחבריו ומידידיו, ואסור לו לצאת משם לשום דבר שבעולם, אפילו לא כדי לעלות לרגל, או לכל דבר מצוה אחר (משנה מכות יא, ב), ואם יצא - יש רשות לגואל הדם להרגו (דעת ר"ע שם). אם רוצים לכבד אותו בכיבוד כלשהו, אפילו בעליה לתורה ל'שלישי' או ל'שישי' - צריך הרוצח להתכבד ולומר: "רוצח אני"! ורק אם רוצים בכל זאת לכבדו, מותר לו לקבל את הכיבוד (משנה שם יב, ב). כמה זמן זה כך? - עד מות הכהן הגדול. והכהן הגדול הרי יכול לחיות שנים רבות. הרוצח עלול אפוא לשבת בעיר המקלט במשך עשרות שנים! התורה מחמירה אפוא מאד בכפרתו של הרוצח, מפקירה את חייו ואת כבודו, והכל בגלל החומרה הנוראה של הריגת נפש מישראל, אף על פי שנעשתה בשגגה.

ההבדל בין שגגת רציחה לשגגת שאר עבירות שבתורה

גם בסוג השגגה החמירה התורה מאד אצל הרוצח. מהו

כמותו.

כמו כן, גם במקרה שרק שמעון היה בתמונה, ולא היה כלל לידו יהודי בשם ראובן שהרג אדם בפועל, גם אז חייב שמעון לעשות תשובה חמורה כאילו הרג אדם, שהרי סוף סוף עלולה היתה התנהגותו הרשלנית לגרום לכך. "ברוך ה' שאיני צריך לרוץ לעיר מקלט, אבל מצד הרשלנות שלי, היה ראוי שאשב בעיר מקלט" - כך צריך להרגיש מי שעלול היה להרוג אדם, וה' - השומר עמו ישראל לעד - שמר שלא יהרוג.

חיוב שמירת הנפש

מאי נפקא מינה עבורנו? נפקא מינה עבורנו שצריך להתחזק בענייני זהירות. אדם נוסע בכביש באופן בלתי זהיר, יכול לגרום לתאונה. אמנם לא תמיד מתרחשת תאונה, אבל אם אדם מצידו נסע באופן בלתי זהיר, הוא צריך אותה כפרה כמו מי שנהג בחוסר זהירות וכן עשה תאונה. ותאונת דרכים זה לא תמיד "שוגג". תאונת דרכים נחשבת לעניות דעתי הרבה פעמים כ"קרוב למזיד", שגואל הדם היה יכול להרגו אפילו בתוך עיר מקלט (אם היה לנו בזמן הזה גואל הדם ועיר מקלט). אדם שנהג בחוסר זהירות בכביש, צריך א"כ לעשות תשובה מרובה, גם אם לא פגע באיש. מצד חומרת העבירה, הרי זה כאילו בצע תאונת דרכים בפועל.

ולא רק המסכן את האחרים צריך לעשות תשובה. גם המסכן את עצמו צריך לעשות תשובה. הרי אדם חייב לשמור גם על נפשו שלו, לא רק על של אחרים. אמנם התוספות אמרו שיותר מוטל על האדם לדאוג שלא יזיק לאחרים משלא יזיק בעצמו (ב"ק כג, א תורה וליחייב), אבל יתכן שלגבי שמירת הנפש לא נאמר הכלל הזה, רק לגבי נזקי ממון. שכן על ממון עצמו יכול אדם למחול, ולכן הפגיעה בממון הזולת חמורה מן הפגיעה בממוני שלי, שכן על ממוני שלי יכול אני למחול, מה שאין כן על ממוני של הזולת. אבל במה שנוגע לנפשות, אדם אינו רשאי למחול על נפשו. אדם הרי אינו רשאי לחבול בעצמו, וכל שכן שלא להרוג את עצמו. הפסוק הרי אומר: "הֲנָפְשׁוֹת לִי הִנָּה" (יחזקאל יח, ד), נפש האדם איננה קנינו של שום בן תמותה, לרבות גם לא קנינו העצמי, אלא קנינו של הקב"ה בלבד, כביכול ממונו של הקב"ה, וא"כ אין לך רשות לפגוע ברכושו של הקב"ה ולחבול בעצמך. וא"כ לגבי נפשות, ההיזק לאחרים וההיזק לעצמו אסורים באותה מידה. וכפי שאמרנו, "לא התכוונתי", "לא שמתי לב" - זה לא תירוץ. בחילול שבת זה תירוץ, בשאר עבירות בתורה זה תירוץ. אבל ברציחה זה לא תירוץ, לא ברציחת אחרים ולא ברציחת עצמו. כאן התורה חייבה על ה"מתעסק", חייבה על ה"אינו מתכוון", כאן לא יעזור התירוץ הזה.

והלכת בדרכיו

כפי שהזכרנו, ברציחה ובנזיקין (להבדיל משבת), אכפת לקב"ה לא רק שאתה לא תעשה את המעשה, אלא ש התוצאה לא תהיה. ולכן, גם אם לא אתה זה שמסכן את חברך או את ממונו - עליך להשתדל להצילם. [מה שאין כן לגבי השבת, ששם אין לקב"ה שום עניין שרוח לא תכבה נר בשבת, או לא תעשה מלאכה אחרת בשבת]. ובאמת, ענין זה - שכאשר מדובר בחייו או בממונו של

יהודי שטובע בים, צריך להצילו למרות שאין כאן שום מעשה רציחה. ולכן, "מתעסק" ו"אינו מתכוין" המותרים בשבת, אינם יכולים להיות סיבה להיתר גם ברציחה. וכמו כן נדרשת בזה מן האדם זהירות גדולה הרבה יותר שלא להיות שוגג.⁶

יסוד זה קיים לא רק ברציחה, אלא גם בנזקי ממון.⁷ אדם שהכה בגרון, והברזל - או חתיכה מן העץ המתבקע - עפו והזיקו לממון חבירו, חייב המזיק לשלם את הנזק. ודאי שלא נפטור אותו מדין "מתעסק" כמו במלאכת שבת. למה? כי גם כאן, כמו ברציחה, ממונו של ישראל חביב לפני הקב"ה, והקב"ה אינו חפץ באיבודו בכל אופן שהוא, ועל כן הפטור של "מתעסק" לא שייך כאן, והמזיק ממון ישראל באופן הנ"ל יהיה חייב. יותר מכך: הרי גם אם ממון חברך היה הולך לאיבוד מעצמו, שלא בגרמתך, כגון: אם היית רואה שנהר עומד לשטוף ולהטביע כבש של חברך, ובידיך היה להזיז את הכבש ולהצילו, חייב היית לעשות כן מדין השבת אבדה (עי' ב"מ לא, א). אין לנהר עבירה אם הוא שוטף כבש של יהודי. אבל התורה לא רוצה שממון של יהודי ילך לאיבוד, ולכן אם יש ביכלתי למנוע את זה - אני חייב למנוע את זה. כל שכן על יהודי! אם תראה יהודי שחייו בסכנה, חובה עליך להשתדל להצילו, למרות שלא אתה זה שהכנסת אותו לסכנה. כי ברציחה ובנזקי ממון אכפת לקב"ה לא רק שאתה לא תעשה את המעשה, אלא שהתוצאה לא תהיה, ולכן גם אם לא אתה הוא זה שמסכן את חברך או את ממונו, עליך להשתדל להצילם, כי אכפת לקב"ה מחייו של יהודי, ואפילו מממון של יהודי. מה שאין כן לגבי השבת, שם אין לקב"ה שום עניין שרוח לא תכבה נר בשבת, או לא תעשה מלאכה אחרת בשבת.⁸

גם מי שכמעט הרג - צריך לעשות תשובה

והנה, כל זה הוא במקרה שאדם אכן הרג נפש בשגגה בפועל. ומה הדין לגבי אדם שלא הרג בפועל, רק פשע ולא נזר, וכמעט הרג נפש בשגגה? למשל: ראובן ושמעון עבדו יחד בהורדת אבנים מראש הגג. תוך כדי עבודתם פטפטו וצחקו, ולא נזהרו מספיק שהאבנים לא תפולנה מידם אל הרחוב. ואכן, מידו של כל אחד מהם נפלה אבן לארץ. האבן של ראובן נפלה על ראשו של אחד העוברים ברחוב והרגה אותו, והאבן של שמעון שנפלה אף היא לרחוב, לא פגעה באיש, ולא גרמה לשום נזק. מה יקרה עכשיו? ראובן צריך לגלות לעיר מקלט, הוא בסכנת נפשות מגואל הדם, מורחק ממשפחתו, לא בא לשום שמחה משפחתית, לא לבר מצוה, לא לחתונה, לא לשלש רגלים, עד מות הכהן הגדול. ומה עם שמעון? שמעון יושב בביתו בחיק משפחתו, איש אינו רודף אחריו, איש אינו מבקש את נפשו, אפשר לתת לו 'שלישי' ו'שישי' והוא אינו צריך לומר מילה.

כך הוא הדין למעשה, אבל מצד האמת צריך שמעון לדעת, שגם הוא רשלן ופושע, לא פחות מראובן. גם הוא לא נזר מספיק שהאבן לא תפול לרחוב ותהרוג את אחד העוברים שם, אלא שלקב"ה היה חשוב, למה ראובן פגע ביהודי ושמעון לא פגע. ולכן, למרות שמצד הדין אין כאן גואל דם, ושמעון לא צריך לגלות לעיר מקלט, אבל מצד הלכות תשובה, צריך שמעון לעשות תשובה כמעט כמו ראובן שהרג בפועל, שהרי גם הוא התרשל כמו ראובן, וגם הוא עלול היה להרוג אדם

שניתן לעשות עמם חסד. הוא יושב בפתח אהלו בכמיהה לאורחים, ומצטער כשאינו מוצא כאלו (רש"י בראשית יח, א). שולח את אליעזר לראות אם יש עוברי אורח בחוץ כדי להכניסם לביתו, וכשאליעזר אומר שאין אורחים, אברהם אומר: "לִיִּת הִימְנוּתָא בַּעֲבָדֵי" (אין להאמין לעבד), והולך לבדוק בעצמו האם יש אורחים, למרות שהוא זקן וחולה, ביום השלישי שלאחר מילתו (כ"מ פו, ב). וכשהוא מוצא אורחים, הוא גומל עמם חסד יותר מכדי צרכן, כדי להביא לידי סיפוק את "תַּאֲוֹת" החסד שלו¹⁰. איוב גומל חסד רק כשצריך, ורק כמה שצריך, ולא יותר. ואברהם גומל חסד גם כשלא צריך, וגם יותר ממה שצריך.

זהו שאמרו חז"ל: "אמרה מידת החסד: כל ימי היות אברהם בעולם, לא הוצרכתי אני לעשות מלאכתי, שהרי אברהם עמד שם במקומי" (ספר הבהיר אות קצ"א, עמ' פו). חסדיו של אברהם אבינו כל כך מרובים, עד שכביכול אין צורך לעולם במידת החסד של הקב"ה, ודי לו לעולם במידת החסד של אברהם אבינו.

ממילא, אם רוצים להדמות לקב"ה ולהדבק בו ע"י גמילות חסדים, יש להשתדל לגמול חסד כפי שעשה אברהם אבינו, ולא רק כפי שעשה איוב. לגמול חסד גם למי שאינו זקוק לו, וגם לזקוקים לחסד - לתת יותר מכדי צרכם. אמנם היום יש כ"כ הרבה שצריכים את החסד, כך שאין כמעט נפקא מינה, כי איננו גומרים לעשות חסד עם אלה שצריכים חסד, ומדובר בצרכים הבסיסיים ביותר, אבל צריך לדעת שעקרונות החסד הוא צורך של הנותן, לא רק של המקבל.

זה מה שדורשים בעצם מכל יהודי, להיות דומה לאבות הקדושים, כמו שאמרו חז"ל: "כל אחד ואחד מישראל חייב לומר, מתי יגיעו מעשי למעשה אבותי, אברהם יצחק ויעקב" (תדא"ר פכ"ה; ילק"ש ואתחנן רמז תתל). ובעצם לא רק לאבות הקדושים, אלא לקב"ה בעצמו. התורה אמרה, שיהודי צריך להשתדל להיות דומה לקב"ה, "הָיִי דוּמָה לּוֹ [אֲנֹהוּ] - נוֹטְרִיקוֹן: אני-הוא"; מה הוא חנון ורחום, אף אתה הֵיָה חנון ורחום" (שבת קלג, ב). עד כמה שאפשר להיות דומה לקב"ה. הקב"ה בודאי רק טוב ומטיב לכל, וכל שכן שמונע נזקים וכדו', וא"כ זו גם חובת האדם בעולמו.

השיחה נערכה לפי הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לתלות בעורך בלבד.

חבירו, הקב"ה דורש ממך לעשות השתדלות להצלתם, ולא רק שלא תפגע בהם - ענין זה קשור לכך, שאדם צריך להדמות במעשיו לבורא ית'. ולכן, כשם שהקב"ה ברא את עולמו לא רק כדי שלא להרע לברואים, אלא כדי להיטיב להם⁹, ממילא גם האדם חובתו עד כמה שיכול, לא רק שלא להרע לשום נברא, אלא גם להיטיב עד כמה שיכול להיטיב. לדאוג שתהיה טובה לחברו. והגם שאדם שלא עשה כן ולא הציל את חבירו לא הולך מחמת זה לגלות, אבל בשמים ודאי הוא עתיד ליתן את הדין על שיכול היה להיטיב ונמנע מלהיטיב. גם על זה יהיה דין בשמים.

יכול להיות שזהו יסוד ההבדל בין אברהם לאיוב. חז"ל אומרים, שאיוב טען כלפי הקב"ה: "בַּחוּץ לֹא יֵלֵךְ גֵּר, דְּלִמִּי לְאַרְח אֶפְתָּח" (איוב לא, לב). נהגתי כמו אברהם! אברהם פתח באהלו ארבעה פתחים לארבע רוחות השמים, וכך עשיתי גם אני. כל אחד היה יכול להכנס ולסעוד בביתי כמו אצל אברהם. אם כך, מדוע לאברהם היה כל כך טוב, ולי כל כך רע? אמר לו הקב"ה: אינך כמו אברהם! אצלך, מי שרגיל לאכול פת חטים (להבדיל מפת שעורים פשוטה), האכלת אותו פת חטים; מי שרגיל לאכול בשר, האכלת אותו בשר; ומי שרגיל לשתות יין, השקית אותו יין. אבל אברהם עשה יותר מזה. אצל אברהם, גם מי שלא היה רגיל במאכלים משובחים כאלה, קיבל בשר ויין וכל טוב, הרבה יותר מרמת המזון שהיה רגיל אליה בביתו (אבות דר"נ פ"ז). הוא לא שאל את אורחיו מה הם רגילים לאכול, אלא הכיין להם מיד את האוכל המשובח ביותר. ובאר חותני זצ"ל, שהבדל זה בין החסד שעשה איוב לחסד שעשה אברהם, הוא לא רק הבדל ברמת החסד, אלא בעיקר במהותו ובמטרתו. אצל איוב - מטרת החסד היא מילוי חסרונו של השני, ופעולת החסד אינה אלא כלי להגיע באמצעותו אל המטרה. ממילא, הוא נתן לאורח רק מה שחסר לו ותו לא, שהרי בחסד זה כבר מושגת המטרה. כמובן, חסד כזה הוא ג"כ מדרגה גבוהה של חסד שאין לזלזל בה, אבל אצל אברהם אבינו מדובר על מדרגה אחרת לגמרי. אצל אברהם אבינו, מטרת החסד איננה מילוי חסרונו של השני, אלא החסד הוא מטרה בפני עצמה! אברהם גומל חסד כי הוא רוצה לגמול חסד! הוא רוצה להיטיב! ממילא, הוא נתן לאחרים גם מה שלא חסר להם - שהרי גם זה חסד!

חסד כזה הוא כבר חסד במדרגה אחרת לגמרי. חסד כזה הוא מעין מידת חסדו של הבורא ית' - שברא את העולם כדי להיטיב לברואים. כשם שהקב"ה רצה להיטיב לאחרים גם כשלא היו כלל ברואים בעולם, ולצורך כך ברא הקב"ה ברואים עם רצונות, כדי להשיע לכל חי רצון, כך גם אברהם: כשאין לו עם מי לעשות חסד, הוא מחפש בכל כחו אנשים

1. נראה שלפ"ז אפשר להסביר את ההבדלים בין פרשת ערי מקלט שבפרשתנו, לפרשת ערי מקלט שבפרשת שופטים (דברים יט, א-ג). בפרשת שופטים נראה שכוונת התורה להתמקד בעיקר בצד ההצלה שיש בעיר המקלט, ולכן רק שם נכתבה מצונת הכנת הדרך אל עיר המקלט: "מִכִּין לְךָ הַדֶּרֶךְ" (דברים יט, ג) - "מקלט מקלט היה כתוב על פרשת דרכים" (רש"י), "וכן אין מניחין בדרך לא תל ולא גיא ולא נהר... כדי שלא לעכב את הבורח לשם" (רמב"ם פ"ח מהל' רוצח ושמירת הנפש ה"ה); "וְשִׁלְשַׁת אֲתָ גְבוּל אֶרֶץ" (דברים שם) - "שיהא מתחלת הגבול עד העיר הראשונה של עיר מקלט כשיעור מהלך שיש ממנה עד השניה, וכן משניה לשלישית, וכן מן השלישית עד הגבול השני של ארץ ישראל" (רש"י), [כדי לצמצם עד כמה שניתן את המרחק שצריך הרוצח לעבור עד שיגיע לעיר המקלט], שכל זה נוגע רק לענין ההצלה שבעיר המקלט, ולא נוגע כלל לענין הכפרה.

ואולם, בפרשת ערי מקלט שבפרשתנו נראה שכוונת התורה להתמקד בעיקר בצד הכפרה שיש בעיר המקלט. ולכן, הגם שעצם הענין שיש בעיר המקלט משום הצלה לרוצח נזכר גם בפרשתנו, ואולם כל פרטי הדינים הנ"ל הנוגעים להצלת הרוצח לא נזכרים כאן, ומאידך נזכר כאן מה שלא נזכר שם, שעל הרוצח

לשבת בעיר המקלט "עד מות הפהן הגדל" (במדבר לה, כה), שזו עיקר כפרתו של הרוצח (עי' למעלה), וכן רק בפרשתנו נאמר "ולא תקחו כפר לנפש אל עיר מקלטו לשוב לשבת פהן עד מות הפהן" (שם, לב), שהוא איסור לקחת כופר מן ההורג בשגגה כדי לפטרו מן הגלות (רש"י שם, וסהמ"צ לרמב"ם ל"ת רצ"ו), שזה נוגע רק לצד הכפרה שבגלות, ומבהירה בזה התורה שא"ל כפר על הרוצח ע"י נתינת כופר ממון, אלא רק ע"י גלות ממש. אבל לענין ההצלה מגואל הדם - מסתבר שאין שום איסור לרוצח לתת ממון לגואל הדם כדי שלא ייהגנו, כשם שמסתבר שמותר לו לשכנעו בדברים שלא ייהגנו.

2. וב"ערוך לנר" ביאר, דעיקר הכפרה היא במיתת הכהן הגדול, והיא המכפרת לרוצח כפרה מוחלטת, והגלות לא באה אלא כדי להגן על הרוצח מן היסורים באופן זמני, עד שימות הכה"ג, ולעולם אין בה כדי לכפר בפני עצמה. והוי כאשם תלוי למי שנסתפק לו אם עבר על שגגת כרת, דמבואר בגמרא שהאשם אינו מכפר עליו כפרה גמורה, אלא רק מגן עליו מן היסורים עד שינדע לו בודאות שחטא, ואז יביא חטאת שתכפר לו כפרה גמורה (כריתות כה, א).

3. ובאופן שאין לרוצח צורך בהצלה מגואל הדם, וכגון שגואל הדם הוא אוהבו וקרובו של הרוצח, ובודאי לא ייהגנו - נחלקו האחרונים אם עדין חייב הרוצח לגלות לעיר המקלט משום עונש וכפרה, או לא. לדעת המהרש"א - אינו גולה (מהרש"א בח"י אגרות מכות י, ב ד"ה אחד הרג). אבל כמה אחרונים הקשו עליו וחלקו עליו בזה, וכתבו שגולה (ערוך"ג שם, "כלי חמדה" מסעי אות ג', ועוד). וכן מצינו ברוצח שנגמר דינו לגלות ומת, דמוליכין עצמותיו לעיר המקלט (מכות יא, ב), ומוכח דאיכא משום כפרה אף כשלא צריך להצלה. וכן אם חזר הרוצח והרג בשגגה בעיר המקלט - גולה משכונה לשכונה (שם יב, ב). הרי שאין כאן צורך בהצלה, שהרי נמצא כבר בעיר מקלט, ואעפ"כ צריך לגלות עוד, משום כפרה.

וכן מבואר ברמב"ן, שמה שהזהירה התורה שלא לקחת כופר מן הרוצח בשגגה כדי להקדים את "שחרורו" מעיר המקלט - "ולא תקחו כפר לנפש אל עיר מקלטו לשוב לשבת פהן" (במדבר לה, לב) - ולא הזהירה על תחילת הגלות, שלא לקחת ממנו כופר כדי שלא יגלה כלל, זהו מפני "שכל הורג נפש בשגגה, מתחלה יפחד מגואל הדם שלא ימיתוהו בחוס לבבו, או שיחשוד אותו במזיד, ולא ידבר בכופר שלא ינוס שם. אבל אחרי נוסו ידבר בכופר, שישוּב אל ארצו ולא יתעכב שם כל ימי הכהן" (רמב"ן שם). הרי שהרוצח חייב להשאר בגלותו גם אחרי שכבר פג החשש מפני גואל הדם. והיינו, משום כפרה.

4. וזה מדה כנגד מדה, כנגד המיתה שגרם לנרצח.

5. וזהו בין אם נגדיר את איסור עשיית מלאכה בשבת כאיסור גברא, ובין אם נגדירו כאיסור חפצא (עי' "אתון דאורייתא" כלל י'). דגם אם הוא איסור חפצא, היינו שהמעשה הוא מעשה מתועב, אפי' אם נעשה ע"י נכרי (ע"ש), אבל אם נעשתה המלאכה שלא ע"י אדם - על זה ודאי שאין לקב"ה קפידא מצד התוצאה. והראיה הפשוטה לזה היא, שהרי מותר להתחיל מלאכה בערב שבת והיא נגמרת מאליה בשבת, כגון להניח קדירה מערב שבת על גבי האש, והיא הולכת ומתבשלת בשבת.

6. ומ"מ ביארו האחרונים, דחלוק יסוד החיוב בין רציחה במזיד המחייבת מיתת ב"ד, לרציחה בשגגה המחייבת גלות. דבמזיד החיוב הוא על התוצאה ה, שהרג את הנפש, ובשגגה החיוב הוא יותר על המעשה, ולא על התוצאה. וטעם החילוק הוא, דבמזיד הרי נעשה המעשה מרצונו של הרוצח, ולכן הרוצח שייך ומחויב לכל מה שנעשה מרצונו, (גם אם לא בא הדבר רק מחמת מעשיו, אלא בהשתתפות כח אחר, וכדלקמן). משא"כ השוגג אינו מחויב כ"כ לתוצאה, שהרי לא התכוין ולא רצה בה, ואירע הדבר רק בפשיעה, ולא בכונה גמורה, ולכן אין לדון אותו כ"כ מצד התוצאה, אלא רק על המעשה יש לדון אותו, שפשע ולא נזהר (ולכן, כל שלא בא הדבר רק מחמת מעשיו, אלא בהשתתפות כח אחר, הרי הוא פטור, וכדלקמן).

ומטעם זה מצינו, שאם חבל בחברו ולא מת מיד - אינו גולה על ידו, דחיישינן שמא הרוח בלבולו, או שהנרצח עצמו קירב את מיתתו מחמת שפירס (גיטין ע, ב). וכתבו התוס' (שם), שדווקא לענין גלות חיישינן להני טעמי, אבל במזיד - לעולם חייב. והטעם, ביאר בתוס' רא"ש, כיון דגבי גלות כתיב "ויפיל עליו וימת" (במדבר לה, כג), דמשמע שמה שהפיל עליו גרם לו המיתה, ולא דבר אחר, משא"כ במזיד חייב בכל גוונא, גם כשמעורב במיתה כח אחר. וביארו האחרונים עומק הענין בזה, דבמזיד הרי הוא חייב על התוצאה, וכל שהתוצאה מתייחסת אליו ונקראת על שמו, (וזה הוא גם אם לא נגרמה לגמרי על ידו, אלא היה מעורב קצת כח אחר) - סגי בזה לחייבו מיתה, שהרי החיוב הוא על התוצאה, והרי היא נקראת על שמו. משא"כ בשוגג, לא סגי לן במה שהתוצאה מתייחסת אליו ונקראת על שמו, שהרי הוא חייב על המעשה ולא על התוצאה, ולכן כל שאין המעשה מעשה שלם של רציחה, אלא מעורב בו עוד כח אחר - אינו גולה.

וכן מצינו בשליח ב"ד המכה את המחוייב מלקות, וטעה הדיין במנין המלקות, והכה השליח את המחוייב מכה תירה ומת תחת ידו, דהשליח ב"ד חייב גלות (ב"ק לב, ב). והקשה הקצוה"ח (סי' שמ"ח סק"ד), לשיטת התוס' (ב"ק עט, א ד"ה נתנו) דבשוגג יש שליח לדבר עבירה, מדוע בנדון דידן השליח ב"ד גולה ולא הדיין, הלא יש לחייב גלות את המשלח שהוא הדיין. ותיירו האחרונים ע"פ יסוד הנ"ל, דדווקא ברציחה במזיד - אילו היה שליח לדבר עבירה גם במזיד - היה שייך לחייב את המשלח מיתה, כיון שבמזיד החיוב הוא על התוצאה, והרי יש כאן תוצאה של רציחה. ואולם ברציחה בשוגג החיוב אינו על התוצאה אלא על המעשה, וא"כ א"א לחייב את המשלח גלות, דסו"ס אין כאן מעשה בידים ממש, אלא רק שליחות. ויש גם נפ"מ נוספות שכתבו האחרונים על פי יסוד זה (כגון מצמצם, דבמזיד חייב מיתה ובשוגג פטור מגלות, דאין כאן מעשה רק גרמא), אך אכמ"ל.

7. וכן בענינים אחרים בתורה (עי' "קובץ שעורים" פסחים אות קי"ז).

8. ובלשונו של החזון אי"ש: "במזיק שנאו לפני המקום הנזק, ובשבת שנאו לפני המקום טורח האדם במלאכת חול" (חזו"א או"ח סי' ל"ו סק"א ד"ה החורש).

9. וכפי שביארו האר"י ז"ל ("עץ חיים" ריש שער הכללים), הרמח"ל ("דעת תבונות" מהד' הגה"צ רבי חיים פרידלנדר זצ"ל סי' ט"ז-י"ח) וכל המקובלים, שזו היתה כוונת ה' בבריאה. וכן כתב הרמח"ל בלשון פשוטה בתחילת ספר "מסילת ישרים": "מה שהורונו חכמינו ז"ל הוא, שהאדם לא נברא אלא להתענג" (מסילת ישרים ריש פ"א). היינו, שתכלית הבריאה היתה להיטיב לאדם ולהביאו למצב של תענוג. ועיקר התענוג אינו בתענוגי עולם הזה, אלא הכונה היא "להתענג על ה' ולהנות מזיו שכנתו, שזהו התענוג האמיתי והעידון הגדול מכל העידונים שיכולים להמצא. ומקום העידון הזה באמת הוא העולם הבא... אך הדרך כדי להגיע אל מחוץ חפצנו זה הוא העולם הזה" (שם). [ועכ"פ, כבר הדיגש הרמח"ל בדבריו, שביאור זה - שהעולם נברא כדי שיהיה לקב"ה למי להיטיב - אינו מתיימר להיות הביאור המלא והשלם בכוונת הבריאה, אלא רק "מה שנוכל [אנן] להשיג בענין זה" ("דעת תבונות" סי' י"ח). ובאמת ב"עץ חיים" לאר"י ז"ל (ריש היכל א' שער א') מבואר טעם נוסף לבריאת העולם, והוא - לגלות שלימותו ית'. "כי אם לא היה (הבורא) מוציא פעולותיו וכוחותיו לידי פועל ומעשה, לא היה כביכול נקרא שלם" (שם). ולגלות שלמותו אי אפשר אלא ע"י שיהיו נבראים, שעבורם יוציא הבורא פעולותיו וכוחותיו אל פועל, ולכן נבראו הנבראים].

10. יש שהקשו: כשישב אברהם אבינו ביום השלישי למיתתו בפתח אהלו לחפש אורחים כדי לקיים בהם מצות הכנסת אורחים, שלח לו הקב"ה שלשה מלאכים (בדמות ערביים). והנה, מלאכים הרי אינם זקוקים כלל לאכילה ושתייה, ורק נראו כאוכלים ושותים שם (רש"י בראשית יח, ח), וא"כ לכאורה לא קיים בהם אברהם שום מצוה, שהרי לא היו זקוקים לכלום, ולמה לא שלח לו הקב"ה אורחים "אמיתיים"? ואולם התשובה לזה היא, שבכונה שלח כאן הקב"ה לאברהם אורחים כאלו! שכן מדרגת חסדו של אברהם היא לגמול חסד גם למי שאינו צריך לו. ועל כן, בפרשה זו המתארת את מידת חסדו של אברהם אבינו, רצה הקב"ה שמידת חסדו של אברהם תבוא לידי ביטוי באופן המירבי, ולכן שלח לו אורחים שאינם זקוקים לכלום!